

taa hivenen koppavalta luonnehdinnalta, mutta samanlaisen huomion voisi kyllä esittää muistakin yhteiskuntatieteistä. Kyse saattaa olla teoreettisen ja empiirisen työskentelyn suhteen muuttumisesta yleisemminkin, ei vain sosiaalipsykologiassa.

Eläkkeelle jäämisensä jälkeen Eskola on julkaissut kolme uskonnollista kirjaa, jotka ovat löytäneet lukijoita myös piireistä, joissa Eskolaa ei aikaisemmin ole luettu tai arvostettu. Olen pitänyt näistä kirjoista, ja minusta on ollut hienoa lukea hänen viisaita mietteitään myös hengenelämän asioista. *Mikä henki meitä kantaa* ei käsitteäkseen sisällä tässä suhteessa paljoa uutta, ellei sellaisena pidä synteisiä aiemmin sanotusta. Ehkä uskonnolliset pohdinnat kontekstoituvat myös paremmin osaksi Eskolan elämänhistoriaa. Tässä jaksossa Eskola kertoo uskonnollisten teostensa reseptioista. Viimeksi ilmestyneen *Yksinkertainen usko*-teoksen kriitikot ohittivat, mutta monet lukijat ovat silti pitäneet: erityisesti Eskola mainitsee entiseltä opettajaltaan ja kollegaltaan Kullervo Rainiolta saamansa kiittävän lukijakirjeen.

Eskolan muistelmakirja on hieno, ajatuksia herättävä teos. En muista koskaan aikaisemmin lukeneeni arvostelemaani teosta kolmeen kertaan – näin kävi tämän kirjan kanssa, ja jokaisella lukukerralla löysin uutta pohdittavaa.

Tunnelmani ovat silti hiukan sekavat. Tunnistan ensinnäkin, että olen kateellinen Eskolalle. 1960-luvun alkupuolen suomalaisessa yhteiskunnassa yhteiskuntatieteidenkin professori oli merkittävä henkilö, jonka yhteiskunnallinen asema oli kiistatta korkea, ja hän kuului suomalaiseen kulttuurieliittiin. Professorikunnan määrän moninkertaistuminen, työtehtävien arkipäiväistyminen ja palkkakehityksen suunta vaikuttavat kaikki siihen, että professoreista on tullut opettajia toisten joukossa. Silti on mahdollista, että kyvyillään nuori Eskola nousisi tänään yhtä nopeasti valtakunnan puheenaiheeksi.

Toiseksi olen vähän hämilläni siitä, että kohtalaisen perusteellisenkaan lukemisen jälkeen en ole varma, mitä Eskola oikein ajattelee esimerkiksi poliittisen radikalismien kaudestaan tai uskonnollisista pohdinnois-

taan. Kirjan lopulla Eskola tunnustaa: ”Sain aikoinaan nuoria ihmisiä innostumaan kommunismin lupauksista, mutta nyt annan ymmärtää, että en minä niin tosissani ollut kuin nuo varsinaiset kommunistit. Uskonto-kirjoillani olen rohkaissut monia heidän uskossaan, mutta nyt vedän tukeni pois sanomalla, että puheeni on usein ollutkin pelkkää retoriikkaa” (s. 309).

Eskola ei ole ”takinkääntäjä” (eli hän ei ole muuttanut kantojaan vasemmiston perusarvojen merkityksestä), mutta hiukan häntä siis kuitenkin kaduttaa. Hän on ollut uskontoa käsitellessään tosissaan, mutta hän tavallaan vetää maton lukijan alta. Samalla on selvää, että tämä ristiriitaisuus tekee kirjasta erittäin mielenkiintoisen.

Antti Eskolan elämäntyön tarkastelu on tärkeä dokumentti suomalaisen yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen ja opetuksen kehityksen vuosikymmeniltä. *Mikä henki meitä kantaa* on teksti, jolla on kaunokirjallista arvoa, mutta kirjassa on myös runsaasti sellaista pitkän elämäkokemuksen tuomaa viisautta, jonka vuoksi uskon sillä olevan lukijoita pitkään.

Kuka keksi mitäkin

PERTTI TÖTTÖ

Kun kuulin, että Darwinin *Laajan synnystä* oli tulossa uusi suomennos, olin ihmeissäni. Olin kuvitellut, että evoluutiobiologia on tiede. Ajatukseni kulki näin.

Tieteissä tieto on riippumaton siitä, kuka mitäkin keksii. Keksintöjen ymmärtämiseksi ei

tarvitse tuntea keksijän elämänvaiheita, persoonaa eikä historiallista kontekstia, saati lukea hänen alkuperäistekstejään. Gausin käyrän, röntgensäteet, Bolyen lain, Avogadron vakion, Neperin luvun ja Nashin tasapainon voi omaksua, vaikka ei

Heikki Sarmaja
Kuka keksi luonnonvalinnan?
Terra Cognita, 2009

tietäisi näiden miesten sukupuolta, kansallisuutta eikä vuosisataa, jolloin he osuivat oikeaan.

Toisin on sosiologian kaltaisissa epätieteissä. Niissä luetaan milloin Durkheimia tai Marxia, milloin taas Freudia tai Foucaultia, vaikka nämä eivät osuneet oikeaan yhtään missään. Tällaisten ”klassikoiden” tekstejä tulkitaan ja käännetään yhä uudestaan, koska heidän saavutuksensa ovat pelkästään kirjallisia ja riippuvaisia lukijan niille antamista ”merkityksistä”. Jos kukaan ei lukisi Shakespearea, häntä ei olisi, ja sama pätee valitettavasti kaikkiin sosiologeihin. Ainuttakaan ei tunneta jostakin keksinnöstä, joka olisi jäänyt elämään perinteenvalijoiden, kannattajien ja ihailijoiden ponnisteluista riippumatta.

Paitsi tietysti yksi – tunnetuimmaksi suomalaiseksi tiedemieheksi kutsuttu Edvard Westermarck. Hänet tunnetaan Westermarck-efektin keksimisestä. Siksi onkin johdonmukaista, että Westermarck puuttuu *Sosiologian klassikot* -teoksen vitriinistä, jota olen itsekin ollut pystyttämässä.

Tuon takia tietenkin oudoksuin ajatusta, että darwinismin keksijä ei olisikaan Charles Darwin vaan joku 1700-luvun skottilaisen valistuksen edustaja. Mutta niin Heikki Sarmaja kirjassaan esittää. Vanhemman polven sosiologithan tuntevat nämä skotit ”protososiologeina”.

Samaan hengenvetoon on sanottava, että pidin kirjasta kovasti. Se on kertomus luonnonvalinnan ajatuksen juurien jäljittämisestä. Aivan dekkarin juonenkuljetuksesta ei ole kyse, mutta jännitys säilyy loppuun asti ja käänteitä riittää. Entinen hermeneutikko minussa jännitti, mistä seuraavaksi löytyy keskeiseksi osoittautunut laivanrakennus-metafora tai avainsanat ”yksilön elossa pysyminen ja la-

jin lisääntyminen”.

Aivan riemastuttava on Sarmajan tulkinta, että kreationistien sankari William Paley (1743–1804) olisi kirjoittanut kirjansa luonnonteologiasita esitelläkseen kerettiläistä teoriaa siitä, miten luonnon järjestys voisi syntyä spontaanisti. Tarjoamalla älykästä suunnittelijaa mukamas uskottavampana selityksenä välttyi roviolta, mutta tämä ei välttämättä ollut ajan kirjoittajien todellinen kanta. Sarmaja tosin joutuu luistelemaan hermeneutiikan heikoilla jäillä: lukemaan rivien välistä, arvailemaan kirjoittajien tarkoituksia ja löytämään, mitä etsii. Niin Paleyn kuin muidenkin kirjoittajien kohdalla tulkinta jää lopullista varmistusta vaille. Mutta niin se pyhien tekstien tulkinnassa aina on.

Parista asiasta pitää kuitenkin motkottaa. Nettisivujen käyttäminen lähteenä pitäisi lailla kieltää. Ne ovat kyllä hyviä hypoteesien lähteitä, mutta tiedot pitää aina tarkistaa. Wikipediasta poimittu onneton luonnehdinta Humen kausaalisuuskäsityksestä ei onneksi vie Sarmajan juonta väärille raiteille, mutta Catholic Encyclopedia syöttää hänelle pajunköyttä. Empedokleen mukaan elolliset oliot ovat kyllä syntyneet maasta, mutta ei hän sentään ”sopivien säilymisestä” puhunut. Silmän kaltaiset elimet ovat Empedokleen mukaan syntyneet ensin toisistaan irrallaan ja täydellisinä, kunnes ovat sattumalta törmänneet itseään täydentäviin elimiin, jolloin on syntynyt sukupuolettomia eliöitä. Sen jälkeen koiraat kehittivät lämpimillä ja naaraat kylmillä seuduilla.

Ei Sarmaja suinkaan Darwinin ansioita kiistä. Vaikka Darwin omaksuikin ”ajassa liikkuneen”

ajatuksen, hän oli kuitenkin se, jolla oli esittää todisteet sen tueksi. En ole aivan vakuuttunut, tarvitsiko Darwin siinä vaiheessa enää edes Bernard Mandevillen rohkeutta. Samalla tavalla kuin Kolumbuksen matka teki lopun Amerikan löytämisistä, Darwinin paksu nide pani pisteen luonnonvalinnan keksimisille. Alfred Russel Wallacekin myönsi auliisti, ettei maailma olisi hänen omien kirjoitustensa nojalla asiasta vakuuttunut.

Sarmajan varsinainen sanoma löytyy kappaleesta ”Adam Smithin kahdet kasvot”. Smithin näkymättömän käden ajatus sanoo, että vaikka yksilöt tavoittelisivat vain omaa etuaan, markkinat tuottaisivat kaikkein tehokkaimmin sen, mitä enemmistö haluaa (kaupunkimaasureita, taulutelevisioita ja tositv-ohjelmia siis). Smith ei väittänyt, että ihmiset olisivat itsekkäitä olioita. Hänellä oli teoria ihmisluonnon ”moraalitunnoista”, ja sen mukaan ihmisellä on taipumus myötätuntoon ja vastavuoroisuuteen. Sen varassa yksilöt harjoittavat sosiaalista vaihtoa lähipiirinsä kanssa, ja sen varassa yhteiskunta pysyy kasassa. Ihmisluonnossa oli siis synnynäisenä se, mitä sosiologit ovat kaivanneet yhteiskunnan ”sementiksi” tai ”kitiksi”. Nämä Smithin toiset kasvot unohtuivat kuitenkin pian, ja Westermarckin piti keksiä synnynnäiset moraalitunteet uudestaan. Ja taas asia unohtui, kunnes Robert Trivers keksi vastavuoroisen altruismin.

Sarmaja kirjoittaa: ”Tämä suuri teoria moraalitunteiden systeemistä on siis painunut unholaan kahteen eri kertaan. Ja mikäli ymmärrän ajan merkit oikein, se on kokemassa saman kohtalon jälleen. Tilalle näyttää

tulevan 'ryhmävalintaa' ja vastaavaa viisautta vain sen vuoksi, että ne sopivat paremmin yhteen humanistisen tradition ja yliopistomarxismin jälkeensä jättämän perinnön kanssa."

Tuo on aika kovasti sanottu esimerkiksi Edward O. Wilsonin siirtymisestä monitasovalinnan kannalle. Sosiologeille teoria voidaan myydä ryhmävalinnan nimellä, mutta se ei muu-

ta tosiasiaa, että teorian mukaan on empiirinen kysymys, millä tasolla luonnonvalinta kulloinkin toimii. Näytöt populaatioteorian valinnasta ovat ymmärtääkseni edelleenkin vähäisiä.

Tulevaisuus ennen meitä

RAIJA JULKUNEN

Anglosaksinen feminismi on katsonut, että kun naisia ei voitu pitää palkkatyön ulkopuolella, miehet loivat suojakseen kaksi rakennetta, ammatillisen segregaaion ja perhepalkan, siis sukupuolen mukaisen palkkauksen. Anu Suoranta ei ota tätä teesiä lähtökohdakseen. Silti hän osoittaa, miten töiden, työsuhteiden, työaikojen ja palkkojen sukupuolierottelu rakentui ja rakennettiin suomalaisessa teollisuudessa maailmansotien välisenä aikana. Empiirisenä kohteena on tekstiiliteollisuus ja tapauksena Littoisten verkatehtaan kehräämö ja kutomo. Merja Kinnunen sanoo Sosiologiaan (4/2009) kirjoittamassaan arviossa, että "tutkimuksen empiirisenä kohteena olevat tekstiilialan naisten työsuhteiden ehdot ja työn teettämisen tavat ovat suorastaan järkyttävää ja raastavaa luettavaa alistavan hallinnan ja kontrollin muodoista".

En kiistä Suorannan empiirisen aineiston puhuttelevuutta ja todistusvoimaisuutta. Silti omat silmäni avautuivat parikymmentä vuotta sitten lukkiessani Sylvia Walbyn *Patriarchy at Work* (1986). Siinä osoitettiin tehtailijoiden, tehdastarkastajien, äitiyssuojelijoiden, ammattiyhdistysten ja yksittäisten miesten naisia ulossulkeva ja

naisten työtä mitätöivä toiminta. 1800-luvun englantilaiset työläismiehet saattoivat vaikka tuikata pajan palamaan, jos eivät muuten saaneet naisia pois miestöistä niiden palkkoja ja arvostusta uhkaamasta. Suorannan kohteena ei niinkään ole ay- ja työläismiesten toiminta, vaan lähinnä työnantajien strategiat ja taktiikat. Mutta ay-liikkeen ei saa synninpäästöä. Suoranta vähintään koettelee ajatusta, että naisvaltaisen ja epätyypillistä työtä teettävän matalapalkkasektorin synty ja ylläpito edustivat työmarkkinatoimijoiden, niin työnantajapuolen kuin ay-eliitin, ajattelumallia. Suorannan mukaan tämä sukupuolijärjestyksen rakentaminen oli osa hierarkkisen palkkatyöyhteiskunnan tietoista luomista. Se on vähemmän kunniakas särö sopimusyhteiskunnan historiasa, sillä sukupuolijärjestystä tuotettiin myös työehtosopimuksilla ja niiden vaadinnalla.

Sukupuoli on Suorannan tutkimuksen läpikulkeva kysymys, mutta feministisen teorian sijaan Suorantaa on aivan ilmeisesti inspiroinut Juha Siltalan näkemys työn huonontumisesta hyvinvointivaltion kultakauden jälkeen. Suorantakin ajattelee työn huonontuneen viime vuosikymmeninä ja katsoo 1990-lu-

Anu Suoranta

Halvennettu työ. Pätikätyö ja sukupuoli sopimusyhteiskuntaa edeltävissä työmarkkinakäytännöissä

Vastapaino 2009

vun laman jälkeisen työllisyyden kasvun merkinneen heikkolaisuuden, epävarman ja huonosti palkatun työn teettämisen yleistymistä. Samalla hän painottaa, että tällaista työtä on ollut ennenkin. Väitöskirjan kohteena on sellainen menneisyys, joka Suorannan mielestä on taas "pelottavasti läsnä". Turvaton työn katoaminen mahdollistaa epävarmuuden tunnistamisen myös aikaisemmasta työelämästä ja samalla sen myytin oikaisun, että palkkatyö ja teollinen työ ovat aina olleet hyvää, säännöllistä, kokoaikaista ja toimeentuloon riittävää työtä. Tehtaiden naisille se oli usein katkonaista ja huonosti palkattua tai "säännöllisen epäsäännöllistä vajaata katkotyötä". Niinpä tutkimus käyttää analogioita 1920–30-luvun ja 2000-luvun välillä ja tekee hyvinvointivaltion ja sopimusyhteiskunnan kultakauden ylittäviä aikaloikkia. Kun työ nyt tulee epävarmemmaksi, tuon ajanjakson käsitteet ja ajatusmuodot purevat työhön yhä huonommin ja niitä edeltävät käytännöt